

Aikuiskasvatuksen sosiologinen tutkimus

Vaherva, Tapio 1986, Aikuiskasvatuksen sosiologinen tutkimus. Aikuiskasvatus 6, 3, 132—136. — Aikuiskasvatussosiologia määritellään välitieteeksi, joka tutkii aikuiskasvatuksen ja -opetuksien ongelmia sosiologian viitekehyksestä. Sosiologisten koulukuntien tarkastelun avulla jäsennetään aikuiskasvatustutkimuksen kehittämistä, sekä sosiologisten perusprosessien ja tietoteoreettisten näkökulmien yhdistämisen avulla nähdään voitavan perustaa sellainen teoreettinen pohja, jolta perustalta voidaan selvittää aikuiskasvatuksellisia pulmakysymyksiä.

Tarkastelun lähtökohta ja tavoite

Tehtäväni on valottaa aikuiskasvatuksen sosiologista tutkimusta. Sosiologinen näkemys on yleistä aikuiskasvatuksen tutkimuksessa ja siitä käydyssä keskustelussa. Kuitenkin luokittelu on aika jäsentymätöntä. Uskallan viitata esimerkiksi Eero Pantzar'in väitöskirjaan. Olen sen käynyt läpi kolmeen kertaan enkä ole löytänyt sieltä tarkkaa perustetta hänen suorittamalleen luokitellulle, jonka pohjalta hän väittää että n. 80 % aikuiskasvatustutkimuksesta on aikuisdidaktiikan ja aikuissosiologisen tutkimuksen alueelle menevää. Epäilen, että juuri tuohon sosiologiseen tutkimukseen on ryhmitelty hyvin kirjava joukko tutkimuksia. On selvä, että erilaiset aikuiskasvatusorganisaatioita ja osallistumista näiden organisaatioi-

den piirissä kartoittavat tutkimukset samoin kuin sellaiset tutkimukset, joissa on mukana esim. osallistujien taustamuuttajat ym. ovat helposti katsottavissa sosiologiksi. Mutta täsmällisen rajan vetäminen sinne missä tiukan sosiologisen tutkimuksen raja kulkee, on todella hyvin vaikea tehtävä. Ylipäättänsä kysymys siitä mitä kasvatussosiologia tai aikuiskasvatussosiologia on, on visainen kysymys jos sitä perusteita myöten lähtee selvittämään.

Toistuvasti kysytään, mihin aikuiskasvatuksen tieteenä pitäisi kuulua, kasvatustieteen yhteyteen vaiko yhteiskuntatieteiden yhteyteen. Mielestäni tällainen kysymys on enemmänkin luonteeltaan hallinnollinen kuin itse tieteen olemusta koskeva. Hallinnollinen kysymys on sinänsä tärkeä, jos nämä hallinnolliset rajat asettavat jonkinlaisia esteitä mielekkäälle tutkimukselle, tai vaikkapa opinnäytetöiden tarkastukselle. Mutta jos me ajattelemme mitä ai-

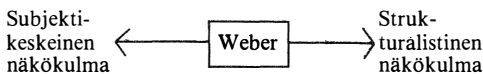
kuiskasvatus todellisuudessa on ja mitä aikuis-kasvatustutkimus ja aikuiskasvatussosiologi-nen tutkimus on, niin perusteena on yleinen kasvatus ja opetusta koskeva problematiikka.

Ne ongelmat, jotka meitä kaikkia erityisesti koskevat, ovat kasvatuksen ja opetuksen, aikuiskasvatuksen ja aikuisopetuksen on-gelmia. Ne ovat kasvatuksellisia ja opetuksellisia ongelmia. Me voimme näitä ongelmia tarkastella eri tieteiden viitekehyksissä, ja sosiologia tieteenä tarjoaa erään tälläisen viitekeh-yksen. Tällä tavoin voimme määritelläkin aikuiskasvatussosiologian tai kasvatussosiologian raja- tai välitieteeksi, joka tutkii kasvatuksen ja opetuksen ongelmia juuri sosiologian viitekeh-ystä, paradigmaattista ajattelua, menetelmiä ja muita sosiologisia apuvälineitä hyväksi käyttäen ja myös aivan puhtaan sosiologian teorianmuodostusta ja metodista ajattelutapaa soveltaan. Ja tältä pohjalta itsekin lähdän tätä tarkastelua suorittamaan.

Aikuiskasvatuksen sosiologiset paradigmat

Rakennan tämän tarkastelun siten, että otan muutamia näkökulmia, joista käsin voidaan lähestyä sosiologisesti aikuiskasvatuksen ja -koulutuksen ongelmia.

Kuvio 1. Rakenneparadigmat vs. yksilökeskeisyys aikuiskasvatussosiologisenä lähestymistapana.

Lähdän kuvioista 1 liikkeelle. Otan ensimmäisenä dimensiona ulottuvuuden, jossa toise-na ääripäänä oikealla on strukturi l. rakenne-keskeinen näkökulma. Toinen pää on subjekti-keskeinen l. yksilö/toimijakeskeinen näkökulma. Tässä erittelyssä on lähtökohtana kysymys, miten me hahmotamme sen ongelman/ilmiön, jota me lähdemme tutkimaan. Onko kyse sellaisesta ilmiöstä, joka rakentuu nimenomaan järjestelmien, organisaatioiden, rakenteiden ja kaikkein yleisimmällä: koko yhteiskunnan tasolla? Nämä rakenteet, puitteet ovat hyvin määräävässä asemassa siten, että yksilö on eräässä mielessä alistetussa suhteessa näihin rakenteisiin. Yksilöllä on varsin vähän toiminnallisia vapauksia tai hänen toimintansa säätyy hyvin suurelta osin juuri näitä rakenteista. Yhteiskunta on ensin ja vasta sitten yksilö. Jos ajatella kasvatussosiologista tutkimusta, niin valtaosa tutkimuksesta on ollut juuri täl-

laista. Tämä on perinteinen näkökulma kasvatuksen ja opetuksen sosiologiseen tutkimukseen. Itse olen saanut kasvatussosiologin hyvän tai epäilyttävän maineen siitä syystä, että 1972 julkaisin yhdessä Kalevi Kivistön kanssa ”Kasvatussosiologia”-nimisen teoksen. Aivan uusimpaan versioon 1981 kirjoittelin sitten hädissäni pienen lisäluvun, jossa selittelin minkä takia kirja on sellainen kuin se on. Me olimme Kivistön kanssa saaneet 60-luvulla strukturalistisen koulutuksen, jossa nähtiin lähinnä vain rakenteita eikä yksilöitä. Kirjamme on juuri tällaista positivistista tietoperinnettä ja strukturalistista funktionalismia noudattelevaa. En totea tätä siitä syystä, etteikö tällainen strukturalistinen näkökulma yhä edelleenkin olisi tarpeellinen. Tässä en ole sulkemassa pois mitään lähestymistapaa tai mitään paradigmaa. Kaikkia tarvitaan, mutta miten painotetaan tai mitä otetaan mukaan, se on olennaista.

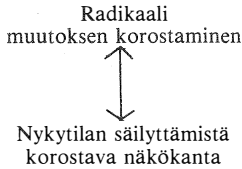
Yksilö/toimijakeskeisyys tuli 70-luvulla näiden osittain positivistiselle tietoperinteelle vastakkaisen tai sitä kritikoivien lähestymistapojen mukana. Yksilökeskeinen näkemys on tuonut toimijan enemmän esiin ja tällä hetkellä voimme sanoa että liikumme tällä ulottuvuudella.

Rakenneparadigmat vs. yksilökeskeisyys aikuiskasvatussosiologisenä lähestymistapana. Siinä tarkastelemme kokonaisuuteiskuntaa tai yhteiskunnan suuria rakenneparadigmat vs. yksilökeskeisyys aikuiskasvatussosiologisenä lähestymistapana. Tai sitten tarkastelemme organisaatioita. Yksilö on siellä jossaakin. Tutkimus on positivistista ja perinteistä.

Yksilökeskeinen, subjekti-keskeinen näkemys taas merkitsee sitä että toimiva yksilö on keskeisessä asemassa. Meitä kiinnostaa nimenomaan se mikä on hänen liikkumavapautensa. Miten hän kokee asemansa näiden struktuurien tai järjestelmien, organisaatioiden puristuksessa tai puitteissa. Miten hän tulkitsee itseään, omaa ympäristöään ja toimintaansa. Tutkimus, joka painottaa tätä näkökulmaa tai haluaa ottaa tämän näkökulman mukaan, pyrkii tutkimaan juuri niitä käsityksiä, tunteita, joita näillä toimivilla yksilöillä on, ja tällöin tutkimus on toisen tyyppistä. Se on mikrotasolla operoivaa, tulkinnallisuuteen ja ymmärtämukseen pyrkivää. Symbolinen interaktionismi ja eksistentiaalinen fenomenologia ja muut ovat silloin keskeisiä käsitteitä ja niistä me saamme myös lähtökohdat tutkimusmetodisille ratkaisuille. Helposti tulee sellainen mielikuva, että nämä ovat toisilleen vastakkaisia; joko tarkastellaan yksilöiden näkökulmasta, jossa yksilöllä on enemmän liikkumisvapautta, enemmän vapausasteita, yksilö määrittelee ja luo yhteiskuntaa. Tai sitten vas-

takkaisena on rakennekeskeisyys. Mielestäni meidän pitäisi kuitenkin tutkimuksissamme päästä entistä enemmän siihen, että meillä ovat kummatkin näkökulmat riittävästi mukana. Kummatkin ovat olemassa tässä todellisuudessa, jossa kasvatusta ja opetusta harjoitetaan.

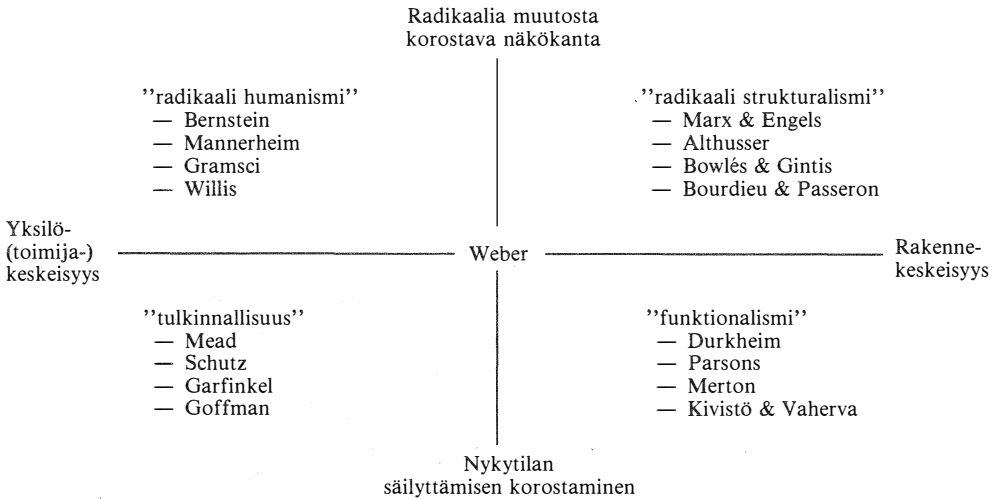
Kuvio 2. Radikaali muutos ns. nykytilan säilyttäminen aikuiskasvatussosiologisena lähestymistapana

Toisena ulottuvuuden on radikaalia muutosta edustava ja nykytilan säilyttämistä korostava näkökanta. Ensimmäistä dimensioita ohjasi tutkittavan kohteen ominaisuus aika pitkälti. Tässä uudessa dimensiossa mielestäni

enemmän on esillä tutkijan omat tiedolliset intressit ja omat ideologiset ja muutkin näkemykset. Niin tutkijoilla kuin yleisimminkin ihmisillä näkemykset yleensä asettuvat tällaiselle ulottuvuudelle. Osa meistä näkee status quo'n säilyttämisen tärkeänä ja katsomme maailmaa vaalean sinisten lasien läpi. Kaikki näyttää olevan sopusoinnussa ja olevan suhteellisen hyvin. Tutkimustakin voidaan ohjata tällaisen näkökulman kautta. Muunlaisten lasien läpi katsottaessa nykytilassa on jotakin korjaamisen varaa. Näin ollen pyritään korostamaan muutosta ja muutoksen korostaminen voi olla joissakin tapauksissa hyvinkin radikaali. Mielestäni on väärin ottaa joko- tai -kanta näihin vaihtoehtoihin. Valveutunut tutkija liikkuu suvereenisti tällä dimensiolla laidasta laitaan riippuen hyvin suuresti siitä minkä tyyppisten ilmiön tutkimisesta, minkälaisien ongelmien parissa liikkumisesta kulloinkin on kyse. Mutta tämä luokittelu on johtanut siihen, että on syntynyt sosiologisia koulukuntia.

Kuvio 3. Kasvatussosiologian keskeiset lähestymistavat ja niihin lukeutuvat teoreetikot

Funktionalisteilla on nykytilan säilyttäminen ja rakennekeskeisyys hyvin vahvasti esillä. Jos tutkimme opiskelun mielekkyyttä, niin tulkinallinen näkökulma voisi puolestaan olla aika vahvasti mukana. Mutta tällöin ei pidä rajoitua ainoastaan subjektikeskeisyyteen vaan etsiä mitä mielekkyyden edellytyksiä löytyy rakenteista, joissa opiskelua/opetusta harjoitellaan. Radikaaleista humanistista on ehkä Bernstein useimmille tuttu. Willis'in kirja on herättänyt myös huomiota (”Koulunpenkiltä työelämään”). Radikaali-strukturalismi; se ei ole uusi tulokas vaikka tässä viimeksi mainitseen sen. Eräässä mielessä se on funktionalis-

mille vastakkainen; 70-luvun alussa, esim. Bowles ja Gintis samoin kuin Bourdieu ja Passeron tulivat esiin (uus-Marxilainen tai uus-Weberiläinen näkökulma jossa konsensusajattelu sai rinnalleen konflikti-painotteisen näkökulman).

Mitä hyötyä tällaisesta jäsentelystä on? Mihin tätä voidaan käyttää, kun pohdimme aikuiskasvatustutkimuksen kehittämistä? Ensinnäkin sitä voidaan käyttää siten, että voimme sijoittaa tähänastisista tutkimuksista paradigmojen/lähestymistapojen verkostoon tai ruudustoon, ja osoittaa tutkimusten painottumista luokkiin ja ehkä löytää tiettyä yksipuoli-

suutta, aukkoja tutkimusten tarpeista. Mutta toisaalta tällainen luonnehdinta antaa myös mahdollisuuden etsiä uusia tutkimuskohteita aikuiskasvatuksen alueelta. Olisi syytä ehkä pohtia mitkä käytännön kysymykset asettuisivat ko. lokeroihin, joissa olisi teoreettinen/paradigmaattinen lähtökohta. Millaisia esim. aikuiskasvatuksen organisatorisia kysymyksiä voitaisiin näin luokitella ja millä tavalla näitä kysymyksiä voitaisiin laajemmin käsitellä jotta saataisiin monidimensiollinen/paradigmaattinen lähestymistapa. Tämä antaisi myös mahdollisuuksia tutkimusideoinnille. Myös käytännössä se auttanee tutkimuksen jäsentämisessä. Voitaisiin kysyä: minä tyyppinen tämä tutkimusongelma on luonteeltaan? meneekö se enemmän rakenteen vaiko toimivan yksilön puolelle? onko kysymyksenasettelussa, joka saattaa tulla aivan arkipäivän havaintojen pohjalta, näkyvissä/piiloisesti mukana status quo-ajattelu? indikoiko kysymyksenasettelu jonkinlaista olemassa olevan tilan muuttamistarvetta?

Yhteenvetona totean, että valtaosa tähänastisesta tutkimuksesta on lähtenyt liikkeelle rakennekeskeisesti: aikuiskasvatus instituutiona ja erilaiset organisaatiot elementteineen ovat olleet ne puitteet joiden määräämissä rajoissa aikuiskoulutustoimintaa on analysoitu. Tutkimus on ollut pääosin makrotasoista, positiiviseen tietoperinteeseen nojaavaa, perinteiden mukaista ja varsin kokonaisvaltaista tarkastelua. — Tätä lähestymistapaa korvaamaan ja ennen kaikkea täydentämään tarvitaan toimivan yksilön, subjektin, aikuisopiskelijan näkökulmasta liikkeelle lähtevää ja tulkinnallista otetta soveltavaa tutkimusta, jossa toiminta ja toimivan yksilön näkemykset ja kokemukset ovat keskeisessä asemassa.

Lisäksi voidaan sanoa, että tähänastinen tutkimus on ollut suurelta osin nykytilan säilyttämistä, status quo'ta, korostavaa, eräänlaista konsensus-paradigman mukaista tarkas-

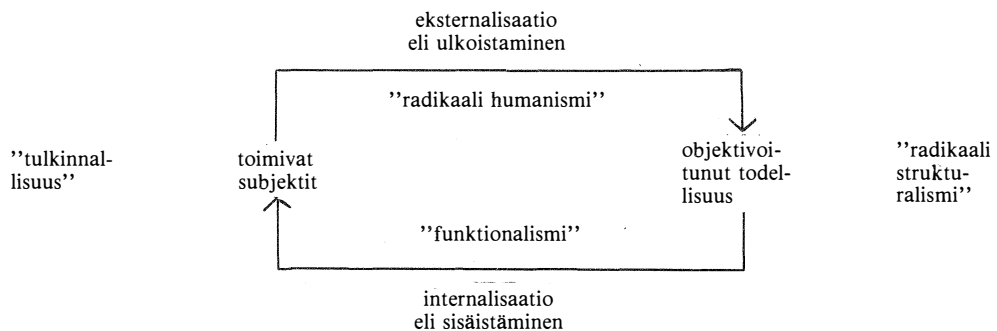
telua. Vasta uudempi tutkimus on ottanut kriittisemmän aspektin ja näin on syntynyt 'radikaalitutkijoiden' koulukunta.

Mitä paradigmoilla voidaan tutkia

Aikuiskasvatus on luonteeltaan sosiaalinen tapahtuma. Mikrotasolla toimivat opettaja ja opiskelija. Tämän sosiaalisen tapahtuman ympärille on luotu erilaisia organisaatioita, järjestelmiä. Ajan myötä on kehittynyt sosiaalinen instituutio, jolla on pysyvät menettelyohjeet. Se ei ole ollut alkuaan valmis. Ihmiset ovat sitä vähitellen luoneet. Sillä on tietty historia. Aikuiskasvatussosiologisesti voimme ajatella näitä asioita ja prosesseja niin kuin kuviossa 4 on pyritty kuvaamaan. On toimivia yksilöitä (me), ja me luomme koko ajan toiminnallamme aikuiskasvatusjärjestelmää. Emme tyydy nykytilaan, niinkuin ei ainakaan tyydytty siihen kun ei ollut minkäänlaista järjestelmää. Luotu järjestelmä muuttuu koko ajan. Se muuttuu eräässä mielessä objektivoituneeksi todellisuudeksi, joka nähtävissä mm. muodollisena aikuiskasvatusorganisaationa (esim. oppilaitoksena). Objektivoitunut todellisuus sisältää myös paljon muutakin (arvoja, asenteita, tietoja, taitoja, jne). Viime kädessä se on yhteiskunta, jossa elämme. Tämän sisäistäminen (internalisaatio) tarkoittaa sitä että me joudumme koko ajan myös itse sisäistämään ulkoista todellisuutta. Me ohjaamme myös opiskelijoitamme tässä sisäistämisen prosessissa. Näin tullaan takaisin toimiviin subjekteihin. Kasvatussosiologiset perusprosessit voidaan hahmottaa juuri tällä tavalla. Tähän tilanteeseen voimme liittää äskeiset paradigmat. Ts. mitä sosiaalisen todellisuuden puolia me painotamme tutkimuksissamme silloin jos/kun sitoudumme johonkin paradigmaattiseen lähestymistapaan.

Mielestäni tällainen sosiaalisten perusproses-

Kuvio 4. Kasvatussosiologiset näkökulmat ja sosiaaliset prosessit

sien ja perustavien tietoteoreettisten näkökulmien hahmottaminen muodostaa teoreettisen perustan, jolle on mahdollista laskea varsin kattava joukko aikuiskasvatuksellisia konkreettiin todellisuuteen kytkeytyviä pulmakysymyksiä tutkimuksellisin keinoin selvitettäviksi.

Olen hieman eri mieltä eräiden tutkijoiden kanssa siitä että meidän pitäisi kannustaa koulukuntien muodostumista/vahvenemista. Tästä on helposti seurauksena se, että koulukunnista muodostuu hyvin dogmaattisesti ajattelevia. Asiat otetaan uskonnollisesti ja muut tuomitaan harhauskoisiksi ja eikä välttämättä tule sitä hedelmällistä keskustelua, johon on syytä pyrkiä. Pyrkikäämme mielummin siihen että saisimme laaja-alaisen moni-paradigmaattisen ja moni-koulukuntamaisen näkökulman. Tutkimusteemojen etsimisenä ja täsmentämisenä voi kuvion 4 kaltaiset ajatusmallit olla apuna. Nousee teemoja jotka koskevat toimivia subjekteja: opiskelijoita tai opettajia. Tulee myös aiheita/ongelmia jotka menevät ulkoistamisen alueelle ja samoin ongelmia, jotka koskevat

objektivoitunutta todellisuutta (rakenteita, organisaatioita ym.) Sitten on vielä itse näiden asioiden omaksuminen eli sisäistäminen.

Lopuksi lainaan Bergerin-Luckmannin sattuvan toteamuksen, että yhteiskunta on ihmisten tuotosta, yhteiskunta on objektiivinen realiteetti, ja ihminen on yhteiskuntansa tuotos. Tämä toteamus on lähtökohta kuviolle 4. Me luomme koko ajan aikuiskasvatustodellisuutta. Toisaalta näin muotoutunut todellisuus taas vaikuttaa meihin. Tätä meidän pitäisi tutkimuksella selkiyttää.

Viitekirjallisuutta

- Aittola, T. 1986. Kasvatussosiologiset paradigmat kasvatuksen tutkimuksessa. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja *Kasvatus* 17, 2, 78—94.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1979. The social construction of reality. Harmondsworth: Penguin books.
- Burrell, G. & Morgan, G. 1982. Sociological paradigms and organisational analysis. London: Heinemann.